

ישיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת ויצא תשפ"ו¹

(נכתב ונערך על פי שיחות משנים שעברו)

לשון הקודש - הוראות שימוש

בשער הזה. לכן היתה חשיבות רבה לכך שלא שינו את לשונם, והקפידו לדבר בלשון הקודש. הרמב"ם והרמב"ן נחלקו למה נקראת לשון הקודש בשם זה, ומהי הקדושה שיש בה², אבל סוף סוף לשון זו היא לשון קדושה, והדיבור בה משפיע על מחשבתו של האדם שתהיה קדושה יותר. ע"י זה לא התרחקו ישראל לגמרי מן הקדושה.

השפעת קדושה - רק למכין את לבו לקבלה

והנה, למרות קדושתה של לשון הקודש, ולמרות הקדושה שהיא משפיעה על מי שמדבר בה, אפשר גם לדבר בלשון הקודש והיא לא תשפיע קדושה. מתי היא לא משפיעה קדושה? - אם מדברים בה דיבורים שאינם טובים, דיבורים אסורים, אז היא לא משפיעה שום קדושה. למשל, רב שקה נשלח מטעם סנחריב מלך אשור לירושלים, והוא עומד מולה ומחרף ומגדף שם שמים בלשון הקודש. שְׁכָנָה הסופר ואליקים ויוֹאֵץ מבקשים מֶרֶב שְׁקָה לדבר בארמית ולא בלשון הקודש, אך הוא מתעקש לדבר דווקא בלשון הקודש, כדי שכל תושבי ירושלים ישמעו ויבינו את דבריו (מלכ"ב יח, יז ואילך). דיבור זה, לא משפיע, כמובן, שום קדושה על רב שקה, למרות שהוא מדבר בלשון הקודש.

כך גם בענינים אחרים שמשפיעים קדושה. ארץ הקודש משפיעה קדושה, עיר הקודש משפיעה עוד יותר קדושה, בית המקדש משפיע עוד יותר קדושה, ואחרי הכל, למי יש יותר קדושה, לטיטוס בקודש הקדשים, או לרב ושמואל בבבל? כמובן - לרב ושמואל בבבל. טיטוס הוא טמא שבטמאים, ורב ושמואל הם צדיקי עולם. מפני שטיטוס משתמש במקדש לדברים מתועבים (ע"י גיטין נו, ב), ממילא - הוא לא משפיע עליו שום קדושה. מי שלא פותח את הלב, ולא מתנהג כפי שצריך להתנהג כדי להיות מושפע מקדושת א"י וירושלים - לא תהיה לו שום תועלת מהם.

כך גם בנוגע לזמנים המקודשים. ה' נתן לנו זמנים שמשפיעים עלינו קדושה. שבת קודש, הרגלים והימים הנוראים, כל אחד מהם משפיע קדושה לפי ענינו. אבל קדושה זו נשפעת רק על מי שפותח את הלב לקבל אותה. מי שלא פותח את הלב, לא זוכה לכלום. אפשר לעבור את השבת ואת יום הכפורים, או כל זמן קדוש אחר, ולא לקבל כלום. הכל תלוי באדם, האם הוא מכין את לבו לקלוט את שפע הקדושה שנשפע באותו זמן מלמעלה, או לא. אנשים שרחמנא ליצולן מחללים את השבת, או מחללים את יום הכפורים, לא מקבלים מהם כלום. ומאידך גיסא, גם מי ששומר שבת וצום ביום הכפורים ועושה בהם את הכל כהלכה - מקבל מהם רק כפי מדרגתו, כפי מה שהכין את לבו לדרוש את ה' ולקבל את הקדושה.

יעקב לא משנה את לשונו בבית לבן

התורה מספרת: "וַיִּקְחוּ אֲבָנִים וַיַּעֲשׂוּ גֵל... וַיִּקְרָא לוֹ לָבֵן יֶגֶר שְׁהֶדְוֶתָא, וַיַּעֲקֹב קָרָא לוֹ גֵלְעָד" (בראשית לא, מו-מו). וצריך להבין: הרי יעקב ולבן משוחחים ביניהם כמה פעמים בפרשתנו. שיחות אלו נערכו מן הסתם בארמית - שפת המדינה של חרן - וכשהתורה מספרת עליהן, היא לא מביאה את הדברים בשפה המקורית ואח"כ מתרגמת אותם ללשון הקודש, אלא מתארת את השיחה בלשון הקודש בלבד, ואנו מבינים כבר מעצמנו, שבפועל נערכה השיחה בארמית.

כך גם במקומות אחרים בתורה. למשל, כשמשנה מדבר עם פרעה, ודאי שוחח עמו במצרית [פרעה הרי לא ידע את לשון הקודש (סוטה לו, ב; רש"י בראשית נ, ו)], וכשבלק ובלעם משוחחים ביניהם, ודאי שוחחו ביניהם במואבית. ובכל זאת, כשהתורה מספרת על שיחות אלו, היא לא מביאה אותן בשפתן המקורית, אלא בלשון הקודש². ואם כן, יש לשאול: מדוע כאן, בפרשתנו, התורה אומרת "וַיִּקְרָא לוֹ לָבֵן יֶגֶר שְׁהֶדְוֶתָא, וַיַּעֲקֹב קָרָא לוֹ גֵלְעָד"? הרי "יֶגֶר שְׁהֶדְוֶתָא" הוא תרגומו של "גֵלְעָד"³, ואם כן די היה לומר: "וַיִּקְרָא לוֹ יַעֲקֹב וּלְבָן גֵלְעָד", ומזה כבר היינו מבינים מעצמנו, שיעקב קרא לגל "גֵלְעָד" בלשון הקדש, ולבן קרא לו "יֶגֶר שְׁהֶדְוֶתָא" בארמית.

חשבתי לומר, שכנראה רצתה התורה להדגיש כאן, שגם אחרי עשרים שנה שיעקב יושב בבית לבן בארם נהרים, ומן הסתם כבר שולט היטב בשפה הארמית, והשעה היא שעת התפייסות וקירוב הדעת בין יעקב ללבן, אף על פי כן יעקב לא משנה את לשונו⁴. כשצריך לדבר עם לבן - הוא מדבר איתו בשפה שלבן מבין, וקורא לגל "יֶגֶר שְׁהֶדְוֶתָא". אבל בינו לבין עצמו, ובשיחתו עם בני ביתו - "וַיַּעֲקֹב קָרָא לוֹ גֵלְעָד". הוא אינו משנה את לשונו, ומקפיד לדבר רק בלשון הקדש⁵.

ומעשה אבות - סימן לבנים. כשבני יעקב יורדים אח"כ למצרים, למרות שבהרבה דברים היו שקועים בטומאת מצרים, בדבר הזה היו זהירים, שלא לשנות את לשונם. כשיש צורך לדבר עם הנוגש המצרי - מדברים איתו במצרית. וכשצריך לקנות במכולת - מדברים עם המוכר במצרית⁶. אבל בינם לבין עצמם - ישראל מדברים בלשון הקדש. לא במצרית. ובאמת, חז"ל מוסרים לנו, שאחד הדברים שבגללם זכו ישראל להגאל ממצרים, הוא הדבר הזה, שלא שינו את לשונם, והקפידו לדבר רק בלשון הקודש (במדב"ר כ, כט).

מהי החשיבות של דיבור בלשון הקודש, שבגלל זה נגאלו ישראל ממצרים? - החשיבות בזה היא, שעל ידי זה נשארה להם דבקות מסוימת בקדושה. הרי ישראל היו שקועים במצרים במ"ט שערי טומאה, וכמעט שקעו גם בשער החמישים, שכבר אין שום אפשרות לחזור לקדושה למי שבא

אבל בסליחות האשכנזיות לעשרה בטבת מזכירים גם את הענין הזה, שיום ח' בטבת נקבע ליום תענית על תרגום התורה ליונית.

מה כל כך נורא בתרגום התורה לשפה אחרת? למה קבעו חז"ל תענית על כך? - כנראה שחז"ל הבינו, שתרגום התורה ליונית היא צרה צרורה לישראל. לתלמי אולי לא היתה שום כונה רעה בזה¹⁰, אבל חז"ל ברוח קדשם ראו, שהנזק הרוחני מתרגום זה יהיה גדול מאד¹¹. תרגום התורה ליונית הרי יגרום לכך, שיהודים היושבים במצרים, או בשאר הארצות היגוניות, לא יטרחו עוד ללמוד את לשון הקודש! אם התורה מתורגמת ליונית, למה לטרוח ללמוד את לשון הקודש? הרי לדעת את השפה היונית, שבה אפשר לדבר עם השכנים הגויים, וגם ללמוד את התורה (המתורגמת...)! ממילא, כמה רעות עלולות לצמוח מזה: א' לשון הקודש עלולה להשתכח; ב' התורה לא תהיה נלמדת באותה הקדושה כמו שנלמדה עד עכשיו. אמנם גם תורה שנלמדת ביונית היא קדושה, אבל אין זו אותה הקדושה כמו לימוד בלשון הקודש; ג' הרבה מדרשות חז"ל לא ניתנות להבנה כאשר התורה מתורגמת ליונית, שכן הרבה מדרשות חז"ל בנויות על דקדוק הלשון, על גימטריאות, על ראשי תיבות, על חסרות ויתרות, ועל הרבה דברים אחרים שאי אפשר לתרגמם לשפה אחרת^{12,13,14}; ד' תרגום התורה ליונית עלול להוות פתח גדול להתבוללות. כשמתרגלים לדבר בשפת הגויים, נפגשים עם מושגים ורעיונות של הגויים שטבועים בשפה, ומקבלים לאט לאט את השקפת הגויים בדברים מסוימים¹⁵. כמובן, זהו דבר גרוע, שישראל שבדור ההוא יקבלו את תרבות יון. על זה אח"כ נלחמו החשמונאים, לסלק את תרבות יון שקנתה לה שכינה באומה הישראלית. כנראה סיבות אלו, הן שגרמו לחז"ל לתקן תענית על תרגום התורה ליונית¹⁶.

גם בדורות האחרונים, אחת משיטות ה"משכילים" באירופה לשבש את בית ישראל היתה - לתרגם את התנ"ך לגרמנית. הנימוק הרשמי היה, שעל ידי זה יתקרבו יותר יהודים ללימוד התנ"ך, ומי שאינו יודע את לשון הקדש יוכל ללמוד את התנ"ך בלשון המדינה. אבל האמת היא שלא זו היתה המטרה האמיתית של ה"משכילים". המטרה האמיתית היתה, לקרב את היהודים לשפה הגרמנית ולגויים הגרמנים, ולא לתנ"ך. כמו כן, היתה מטרה נוספת בזה, והיא - להשכיח מאותם יהודים את לשון הקודש, כדי לנתקם מהתורה שבעל פה, מן המשנה, מן הגמרא ומן הפוסקים, שאותם לא תרגמו ה"משכילים" לגרמנית!... אח"כ רצו להנהיג גם תפילות בגרמנית. כמובן, אם מנהיגים תפילות בגרמנית, משתדלים גם שימצאו חן בעיני הגויים: מוחקים את ציון וירושלים מהתפילה (עי' משנ"ב סי' ק"א ס"ק י"ג), מחליפים את השבת ביום ראשון, ועוד כל מיני "תיקונים" כאלו, כל אחד לפי מדרגת התבוללותו. והכל התחיל מקירוב ישראל ללשון הגויים - מתרגום התורה לגרמנית! זה היה חלק מתהליך ההתבוללות הנורא שהיה באשכנז.

היום מבחינה זו המצב הרבה יותר מתוקן. יש הרבה יהודים שלא יודעים לשון הקודש, אבל תרגמו להם לאנגלית ולרוסית לא רק את התנ"ך, אלא גם את הגמרא וספרי קדש נוספים, כך שאפשר ללמוד חלק מהתורה שבעל פה בלשונות

מתי לא רצוי להשתמש בלשון הקודש?

כפי שהזכרנו, לא בכל מקרה לשון הקודש משפיעה קדושה על האדם. ובמקרה כזה, שהיא איננה משפיעה קדושה, כדאי באמת שלא להשתמש בלשון הקודש.

הרמב"ם אומר (בפירוש המשניות עמ"ס אבות פ"א מ"ז), שישנם חסידים מאנשי תורתנו, שאינם מוכנים בסעודות מצוה לשמוע שירים בלשון לע"ז גם אם תוכנם משובח, ולעומת זאת מוכנים לשמוע שירים בלשון הקודש גם אם תוכנם שלילי. הרמב"ם מכנה גישה זו "סכלות גמורה". כי דברים משובחים, כדברי תורה חכמה ומוסר, ראויים להאמר ולהשמע גם אם הם נאמרים בלשון לע"ז. ולעומת זאת, דברים מגונים ופחותים, גם בלשון הקודש אין ראוי לאמרם. אדרבה - אומר הרמב"ם - שמיעת דברים פחותים בלשון הקודש, גרועה עוד יותר מאשר שמיעתם בלשון לע"ז, כי השימוש בלשון הקודש לענינים פחותים ופסולים כאלו, מהווה פגיעה בקדושת לשון הקודש. אין שום מעלה בשימוש בלשון הקודש לדברים פסולים, אלא רק להפך.

וכאמור, מצד שני, גם דברי חכמה ודברי תורה שנאמרו שלא בלשון הקודש יש לכבד ולהעריך. הרמב"ם עצמו הרי כתב חלק מספריו בערבית. את ספרו העיקרי (משנה תורה) כתב בלשון הקודש, אבל חלק מספריו (כגון, פירוש המשניות) כתב בלשון ערבית, מפני שזו היתה הלשון המדוברת במקומו, ומה התועלת לכתוב ספרים בלשון שרבים לא יוכלו להבינה?

אבל בכל זאת רואים, ששאר חכמי ישראל כתבו בדרך כלל בלשון הקודש, מפני שרק לשון הקודש משפיעה עלינו קדושה, ולא לשונות אחרים. אנו צריכים אפוא להשתדל ולהשתמש בלשון הקודש, אבל להשתמש בה רק באופן שתשפיע עלינו קדושה. להשתמש בה לדברים הנכונים, לא לדברים שליליים ואסורים.

למה גזרו חז"ל תענית על תרגום התורה ליונית?

אנו מתקרבים לימי החנוכה, הימים שנקבעו להלל ולהודאה על הנס של נצחון החשמונאים על היוונים. מה רצו היוונים? - "להשכיחם תורתך, ולהעבירם מחוקי רצונך". אחד הדברים הראשונים⁸ שעשו כדי "להשכיחם תורתך", היה תרגום התורה ליונית. תלמי מלך מצרים, ממלכי יוון⁹, לקח שבעים ושנים זקנים, ודרש מהם לתרגם עבורו את התורה ליונית. הוא הושיב כל אחד מהם בחדר נפרד (כדי שלא יוכלו "לתאם גרסאות" ביניהם), אבל הקב"ה נתן עצה בלבם, והסכימו כולם לדעה אחת, לתרגם את התורה בשינויים מסויימים [בגלל חששות שונים שהיו להם, אם יתרגמו את התורה באופן מדוייק (עי' מגילה ט, א-ב)]. באופן ניסי, הכניסו כל שבעים ושנים הזקנים בתרגומם את אותם השינויים, בלי שהיה שום תיאום ביניהם!

לכאורה היה צריך לקבוע יום טוב על נס כזה. אבל חז"ל לא קבעו יום טוב לזכר המאורע הזה, אלא תענית! ביום בו אירע הנס הזה - ביום ח' בטבת - בא חושך לעולם שלשה ימים (עי' טור וש"ע או"ח סי' תק"פ ס"ב), והוא אחד הימים המוזכרים במגילת תענית, כימים שארעו בהם צרות לאבותינו, ושראוי להתענות בהם (שם). אנו איננו נוהגים לצום ביום הזה,

ח"ו. ומכל מקום, כשלומדים בלשון זרה, כדאי להשתמש מעט גם בלשון הקדש, כדי להתרגל בה. ובעזרת ה', בזכות השימוש בלשון הקדש, כמו שנגאלנו ממצרים נזכה במהרה בימינו גם לגאולה השלמה, אמן.

אחרים. אמנם יותר טוב ללמוד בלשון הקדש, אבל כשאי אפשר - אי אפשר. יהודים שגדלו בארצות הגויים ויודעים רק את שפת מולדתם, אי אפשר להכריח אותם לקרוא הכל בלשון הקדש, כי לא יבינו כלום. ממילא מוכרחים לתרגם להם את התורה והגמרא ללשונות המוכרים להם. התרגומים האלה באמת מקרבים אותם ליהדות, ולא מרחקים אותם מיהדות

השיחה נערכה לפי קוצר דעתו של העורך,
וכל טעות או חסרון יש לתלות בעורך בלבד.

1. לדעת הרב שליט"א, בכל פרשה בתורה יש קשר או הקבלה בין תחילת הפרשה לסופה. [הרב פרסם מאמר בעניין זה בכתב העת "ירושתנו", כרך ג' (תשס"ט) עמ' קי"ח. כתב עת זה יוצא לאור פעם בשנה ע"י "מכון מורשת אשכנז" (בני ברק), ובו מחקרים וסקירות בתורתם של חכמי אשכנז, אורחותיהם ומנהגיהם]. הקשר שציין אליו הרב שליט"א בפרשת ויצא: "וַיְהִי בְּיָמֵינוּ מִלֵּאכֵי אֱלֹקִים עֲלֵינוּ וַיִּירָדֵם בּוֹ" (בראשית כח, יב) ⇔ "וַיַּעֲקֹב הָלַךְ לְדִרְכּוֹ, וַיִּפְגְּעוּ בּוֹ מִלֵּאכֵי אֱלֹקִים" (שם לב, ב).
- קשר נוסף: "וַיֵּצֵא יַעֲקֹב מִבְּאֵר שָׁבַע וַיֵּלֶךְ חֲרָנָה" (שם כח, י) ⇔ "וַיֵּשֶׁב לָבֵן לְמִקְמוֹ, וַיַּעֲקֹב הָלַךְ לְדִרְכּוֹ" (שם לב, א-ב). הקשר הוא: יעקב יוצא לחרן, יעקב חוזר מחרן. יעקב הולך אל לבן, יעקב נפרד מלבן. "סגירת מעגל".
- קשר נוסף: "וַיִּפְגְּעוּ בְּמִקְוֹם" (שם כח, יא) ⇔ "וַיִּפְגְּעוּ בּוֹ מִלֵּאכֵי אֱלֹקִים" (שם לב, ב).
- קשר נוסף: "וַיֵּלֶךְ שָׁם" (שם כח, יא) ⇔ "וַיֵּלֶכְנוּ בְּהָרָה" (שם לב, נד).
- קשר נוסף: "וַיִּחְלֹם וַיְהִי סֵלֶם מַצֵּב אֲרֻצָּה" וכו' (שם כח, יב) ⇔ "וַיֵּבֶא אֱלֹקִים אֶל לָבֵן לְבָרְכֵהוּ" (שם לב, נד).
- קשר נוסף: "וַיִּיָּקֶץ יַעֲקֹב מִשְׁנָתוֹ" (שם כח, טז) ⇔ "וַיִּשְׁכַּם לָבֵן בַּבֶּקֶר" (שם לב, א).
- קשר נוסף: "וַיִּשְׁכַח אֶת הָאֶבֶן... וַיִּשֶׁם אֹתָהּ מַצֵּבָה" (שם כח, יח) ⇔ "וַיִּהְיֶה הַגָּל הַזֶּה וַיְהִי הַמַּצֵּבָה" (שם לב, נא).
- קשר נוסף: "וַיִּדְרֹךְ יַעֲקֹב" (שם כח, כ) ⇔ "וַיִּשְׁבַּע יַעֲקֹב" (שם לב, נג).
- קשר נוסף: "וַיִּנָּח לִי לֶחֶם לְאֹכֶל" (שם כח, כ) ⇔ "וַיִּקְרָא לְאֹתִיו לְאֹכֶל לֶחֶם וַיֵּאֱכֹלוּ לֶחֶם" (שם לב, נד).
- קשר נוסף: "וַיִּקְרָא אֶת שֵׁם הַמִּקְוֹם הַהוּא בֵּית אֵל" (שם כח, יט) ⇔ "וַיִּקְרָא שֵׁם הַמִּקְוֹם הַהוּא מַחְנֵי־ס" (שם לב, ג).
- קשר נוסף: "וַיְהִי אֲנֹכִי עֹמֵף וּשְׁמִרְתִּיךָ כָּל־אֲשֶׁר תִּלְכֶּךָ" (שם כח, טו) ⇔ "הִשְׁמֵר לְךָ פֶּן תִּדְבֹּר עִם יַעֲקֹב מִטּוֹב עַד רָע" (שם לב, כד). [הקב"ה שומר על יעקב].
- על הפסוק: "וַיִּגְדַּל הַגִּיד, וַיִּבְאֶהוּ לְבַת פְּרֻעָה... וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מִשָּׁה, וַתֹּאמֶר כִּי מִן הַיָּמִים מִשִּׁיתָהוּ" (שמות ב, י), הקשו בדעת זקנים מבעלי התוס': אם תאמר, והלא מצרית היתה, והיאך קראה בלשון עברי. ותירצו (בתירוץ ראשון): ויש לומר, שהיא קראה בלשון מצרי שם שמשמעותו משה, והתורה קראה משה בלשון עברי. עכ"ל.
3. כן כתב רש"י: "יִגְר שְׁהֶדוּתָא - תרגומו של גַּלְעָד" (רש"י בראשית לא, מז). ולכאורה צ"ע, שהרי תרגומו המדויק של "יִגְר שְׁהֶדוּתָא" הוא "גַּל עֲדוּתָא", ולא "גַּל עֲד". וצריך לומר, שרש"י הולך לשיטתו, ש"עֲד" במקרא מתפרש לפעמים במובן של "עֲדוּתָא" (ע"י רש"י סוטה ב, ב ד"ה ממשמע שנאמר), וכשאמר יעקב "גַּלְעָד", כונתו היתה - גל עדות. [וכן פירש הרא"ם]. ונראה שכן היא גם דעת אונקלוס, שתרגם: "לֹא תַעֲנֶה בְּרַעְיָךְ עֲד שְׁקֶר" (שמות כ, יג) - "לא תסהיד בחברך **סהדוּתָא** דשקרא". [וזה דלא כהאב"ע (שם), שלא הסכים לפרש "עֲד שְׁקֶר" במובן של "עדות" שקר. ואולם בפרשתנו כתב האב"ע: "ותרגום גלעד - יגר שהדוּתָא" (בראשית לא, נ).] ואולם ע"י מלבי"ם שפירש, ש"יִגְר שְׁהֶדוּתָא" ו"גַּלְעָד" אין מובנם שוה, ויעקב התכוין לדבר אחד, ולכן לדבר אחר. ובענין "יִגְר" - נראה ש"יִגְר" הוא גַּל, כי אותיות למ"ד ור"ש מתחלפות לפעמים זו בזו (ע"י רש"י איוב ו כה, שם לט ל, ורמב"ן שמות כב טו), וכאן התחלפה הלמ"ד ברי"ש. ועוד י"ל, ש"יִגְר" הוא לשון אגירה ("העמק דבר"), או גרידה, ונקרא כן מחמת שגררו הרבה אבנים ואגרו אותם במקום אחד. ולפי זה גם "גל" יש לפרש כן, על שם "שיגולו שם אבנים עד שהתחברו" (אבן עזרא). [וע"י גם מיכה א, ו ורש"י שם].
4. וכן פירש הספורנו: "וַיַּעֲקֹב קָרָא לוֹ גַלְעָד - שלא שינה את לשונו".
5. אמנם לדעת הרמ"א גם בלשון הארמית יש קדושה, כיון שגם היא ניתנה בסיני, והיא קרובה ללשון הקודש (ע"י שו"ת הרמ"א סי' קכ"ח, והגה' הרמ"א לשר"ע אה"ע סי' קכ"ו ס"א), אבל גם הרמ"א בודאי מודה, שאין מעלת לשון ארמית כמעלת לשון הקודש. [נומ"מ, מבחינה מסויימת, על דרך הסוד, יש ללשון ארמית מעלה מסויימת על לשון הקודש (ע"י "נתיבות עולם" למהר"ל, נתיב העבודה, פ"ג ד"ה ובפרק קמא דברכות)].
6. בספר חסידים (סי' תקצ"ד) מובא, שראוי ממידת חסידות שלא לדבר בלשון הקודש בבית המרחץ ובבית הכסא (והביאו המשנ"ב בסי' פ"ה סק"ט). וכתב החתם סופר (בהגהותיו לשר"ע שם), דהוא הדין במקום גילולים. וכתב: "ונראה לי דמשום הכי הנהיגו אבותינו את בניהם מבלי לספר בלשון הקודש... משום שגלו לבבל שהיתה מלאה גילולים". ולפי"ז נראה, שבמצרים היתה גם סיבה נוספת שלא לדבר בלשון הקודש עם המצרים [חוץ ממה שהמצרים לא הכירו את לשון הקודש]; והיא, כיון שמצרים היתה מלאה גילולים (ע"י רש"י שמות ט, כט), וא"כ לא היה ראוי לדבר שם בלשון הקודש אלא בבית.
7. הרמב"ם כתב: "כי זה הלשון קדוש, לא ימצאו בו שום תיבת גנאי, ואין בו שום תיבה לא לטיפה (של זרע) ולשתן ולצואה ולא לעניני תשמיש, אלא בכינוי" (מור"נ ח"ג פ"ח). ואולם הרמב"ן השיג עליו וכתב, שבאמת יש תיבות בלשון הקודש לענינים אלו. ולכן כתב, דלשון הקודש נקראת כן, מפני שדברי התורה והנבואות וכל דברי קדושה כולם בלשון ההוא נאמרו, והוא הלשון שהקב"ה מדבר בו עם נביאיו ועם צִמּוֹ, ובה נקראו שמותיו הקדושים, ובו ברא עולמו, ומלאכיו וכל צבאיו לכולם בָּשָׂם יקרא בלשון ההוא (רמב"ן שמות ל, יג).
- [וכתב השל"ה: "ואיני מבין דברי הרמב"ן. כי הוא לא תירץ רק למה אנו קורין לשוננו לשון הקודש... אבל עדיין הקושיא במקומה עומדת, למה באמת בחר ה' ית' בלשון זה וקידש אותו". וכתב, שלשון הקודש נקראת כן, "כי כל השמות והתיבות הן למעלה בשרשן במקום קודש העליון, ואחר כך כשיורד ומשתלשל ממקום קודש הזה, נקראת זאת ההשתלשלות בָּשָׂם הזה בהשאלה... כגון כח היד של אדם הנקרא יד', אין שמו העצמי יד', רק הוא מושאל. וכן 'עין' המורה על כח ראות העין, וכן 'אוזן' המורה על כח שמיעת האוזן, כל השמות כולם הם מושאלים, כי יד תחת יד, עין תחת עין, רגל תחת רגל, וכן כולם. רצוני לומר, הלשון הוא קודש - כלומר, נקרא יד למעלה במקום קודש - ואחר כך בהשתלשלות כל העולמות מענין לענין ומענין לענין רבבות מדרגות, בכל מדרגה נקרא יד', אך

בהשאלה. ויד זו תחת יד זו, וזו תחת זו, עד מקור הקדושה, שהוא יד בעצם (של"ה תולדות אדם).

[ועי' ט"ז (או"ח סי' ש"ז ס"ק י"ג) ומג"א (שם ס"ק כ"ד) שנחלקו אם יש בלשון הקודש קדושה בעצם, או לא. ולכאורה מחלוקת זו תלויה במחלוקת הרמב"ם והרמב"ן, דלהרמב"ם אין קדושה בעצם הלשון (כדעת הט"ז), ולהרמב"ן יש קדושה בעצם הלשון (כדעת המג"א). ומה שהוכיח הט"ז שאין בה קדושה בעצם ממה שמצינו שמותר לדבר בה בבית המרחץ ובבית הכסא (שבת מ, ב), יש לדחות דאין קדושת לשון הקודש כקדושת דברי תורה ממש. וצ"ע].

8. עי' הערה הבאה, שזה היה עוד הרבה לפני גזרות יון.

9. בשנת ג' אלפים ת"ח נבנה המקדש השני (רש"י ע"ז ט, א ד"ה כי מעינת מואת הנפש) תחת מלכות כורש מלך פרס. שלשים וארבע שנים אח"כ כבש אלכסנדר מוקדון את ירושלים, ואז התחילה מלכות יון לשלוט על ישראל (ע"ז ט, א). לאחר שנים עשרה שנה - בשנת ג' תנ"ד - מת אלכסנדר מוקדון, ואז נתחלקה מלכות יון לארבעה מושלים (עי' רש"י דניאל ז, ו), אשר אחד מהם היה פטלמיוס הראשון שמלך במצרים, "והיה מלך זה צורר היהודים, והגלה שבי יותר ממאה אלף יהודים למצרים, ומלך שלשים שנה" (צמח דוד ח"ב, שנת ג' תנ"ד). בשנת ג' תפ"ד מת פטלמיוס הראשון, ומלך תחתיו בנו - פטלמיוס השני - הוא תלמי המלך [פטלמיוס=תלמי] שזים את תרגום התורה ליונית בשנת ל"א למלכותו, היא שנת ג' אלפים תקט"ו (צמח דוד ח"ב שנת ג' תפ"ד).

ומעשה זה היה עוד הרבה לפני גזרות יון, דגורות יון נגזרו ע"י אנטיוכוס הרשע, שמלך בשנת ג' תר"י (כמעט מאה שנה לאחר תרגום התורה), ורק בשנה השנית למלכותו, בשנת ג' תרט"ז, הגיע לירושלים והתחיל להצר לישראל בגזרותיו, עד שמרדו בו החשמונאים ופרקו עול היונים מעליהם בשנת ג' תרכ"א (צמח דוד ח"א, האלף הרביעי שנת תר"י). וי"א שאנטיוכוס הגיע לירושלים בשנת ג' תקפ"ה, ונצחון החשמונאים היה בשנת ג' תק"ץ (צמח דוד שם, שנת תק"ץ). וגם לדעה זו נמצא, שמעשה תרגום התורה היה הרבה לפני גזרות יון (כשבעים שנה).

10. ב"צמח דוד" מובא, שתלמי "היה מופלג בכל החכמות, אוהב את החכמים, מכבדם ומספיקם. והיה לו בית ועד לחכמים בעיר אלכסנדריה של מצרים... והיו לו שלש מאות אלף ספרים מכל החכמות ומכל הלשונות... ובשנת ג'תקט"ו - היא שנת ל"א למלכותו - ציוה להעתיק את התורה ע"י אליעזר כהן גדול אשר בירושלים, אשר שלח אליו ע"ב זקנים המעתיקים אותה ללשון יוני. וכתוב בספר יוחסין, שתלמי זה היה חכם וחסיד, ומעשה זה [של תרגום התורה] היה סיבה לקרוא דרור ליותר ממאה עשרים אלף שבויים [יהודים אשר הביא אביו למצרים, (כפי שזכר בהערה הקודמת)], אשר קנה ופדה [אותם תלמי מיד אדוניהם בסכומי כסף גדולים ועצומים]... וסך זה כולו הוציא מאוצרותיו, מלבד השלחן אשר שלח מנחה להיכל ה' - צ-באות זהב טהור... ובראש ספר מאור עינים תמצא מבואר כל תוכן המעשה הזה, איך החכם דמיטריא יעץ לתלמי על ההעתיקה, והעתק כתב החירות ליהודים, והעתק כתב המלך לכהן הגדול, ותשובת הכהן הגדול, וביאור מעשה התשורות והמנחות אשר שלח המלך לירושלים, דברים נפלאים אשר כמוהם לא היו. ואיך המלך השתחוה לתורה ולזקנים, ואיך נתן שבח והודאה לא-ל, ואיך קבל את הזקנים בשמחה וכיבדם... ואיך התבודדו הזקנים באי נבדל מול אלכסנדריאה, ואיך נתן לזקנים מתנות... והמלך הזה היה מלך חסיד, אוהב צדקה ומשפט, ומת בשנת ג' תק"ץ, בשנת ל"ו למלכותו" (צמח דוד ח"ב שנת ג' תפ"ד).

11. במהר"ל באר, שהרצון לתרגם את התורה ליונית נבע ממידת העזות של מלכות יון (מהר"ל נר מצוה עמ' י"ב ד"ה ודע), [אשר על כן נדמתה מלכות יון בחלומה של נבוכדנצר לנחוש (דניאל ב, לב ועי' רש"י שם בפסוק לט) המסמלת את מידת העזות (עי' רש"י שמות כז, ב), ובחלומה של דניאל נדמתה לנמר (דניאל ז, ו), סמל העזות, [ה"ג ע"ז כנמר" (אבות פ"ה מ"כ)], ובחלום אחר של דניאל נדמתה יון לצפיר ע"זים (דניאל ח, ה), שהע"ז היא הע"ז שבבהמות הדקות (ביצה כה, ב) [ואולי מפני כך נקראת "ע"ז", על שם מידת העזות]]. והגם שהמהר"ל באר הענין באופן חיובי, מצד שהיונים שייכים אל החכמה יותר משאר האומות, ולכן הם כישראל, שגם הם עזין שבאומות (ביצה שם) מצד שייכותם לתורה, אך כמובן בעיקרה "מידת העזות היא מגונה מאד" (משנ"ב סי' א' ס"ק ה' בשם הב"י), וענינה הוא שהע"ז אינו שב מפני כל, והוא מעיז ומחציץ פנים אף כנגד מי שתקף ומכובד ממנו (עי' דברים כה, ג). ותרגום התורה, שהמהר"ל תל"א במידת העזות של מלכות יון, הגם שש"יכו אל הצד החיובי שבמידת העזות (עי' ביאור), הנה ודאי יש לשייכו גם אל הצד השלילי שבמידת העזות, שהע"ז אינו מכיר את מקומו, ומתפרץ אל מקומות שאינם שלו ושאינם ראויים לו. ולכן היונים תרגמו את התורה ללשונם (אף שהתורה אינה שייכת להם), ופרצו י"ג פרצות בסורג שבמקדש, [שנועד להיות מחיצה בפני נכרים, שלא יכנסו בחיל (שור"ת רמ"ע מפאנו סי' צ"ח, תויר"ט מידות פ"ב מ"ג ד"ה גבוה)], והחמור מכל, הגזירה הנוראה "שגזרו יוונים על כל בתולות הנישאות להיבעל לטפסר תחלה" (רש"י שבת כג, א ד"ה היו באותו הנס), שאין לך חדירה גדולה מזו לרשות שאינה שלו, וזהו הגילוי העז ביותר של מידת העזות והחציפות של מלכות יון. [ועי' יומא (סז, ב): "עזאזל - שמכפר על מעשה עזאזל ועזאל". ופירש"י: "עזאזל ועזאל - מלאכי חבלה שירדו לארץ בימי נעמה אחות תובל קין, ועליהם נאמר: וַיֵּרָא אֶת הָאֱלֹהִים אֶת בְּנוֹת הָאָדָם (בראשית ו, ב). כלומר, על העריות מכפר". ובחומש פירש"י: "וַיֵּרָא אֶת הָאֱלֹהִים אֶת בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טָהַר הָהֵן" - כשהיו מטיבין אותה מקושטת ליכנס לחופה, היה גדול כנסם ובעולה תחלה". לכן קרוי עון עריות "מעשה עזאזל ועזאל", כי זהו הביטוי העז ביותר של מידת העזות בפניה השליליים. ומי אינו מבחין, שהשורש של שני שמות אלו - עזאזל ועזאל - הוא "עז". וגם הנמר, "עז כנמר", הוא "חיה שאינה מקפדת בזוג חברתה" (רש"י קדושין ע, א ד"ה כנמר)].

12. וגם פשט הכתוב מאבד לפעמים את משמעותו כשמתרגמים אותו לשפה אחרת, כגון בפרשת השבוע (ויצא): [וַתִּקְרָא שְׁמוֹ **רְאוּבֵן**... כִּי רָאָה ה' פְּעֻנֵי] (בראשית כט, לב); "הַפְּעִים יִזְכְּרֵנִי אִשִּׁי... וַתִּקְרָא אֶת שְׁמוֹ **זְבֻלֹן**" (שם ל, כ). כשמתרגמים פסוקים אלו לשפה אחרת, כבר לא מובן למה נקרא ראוּבֵן "ראובן", ולמה נקרא זבולון "זבולון". כי בלשונות אחרים "ראה" לא דומה ל"ראובן", ו"זבולני" לא דומה ל"זבולון". וכן פסוקים רבים אחרים.

13. וכן אמרו במס' סופרים (פ"א ה"ז), שתרגום התורה ליונית היה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל, כיון "שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה".

14. ובגלל זה, חלק ממצות תלמוד תורה הוא לימוד לשון הקודש, כדאייתא בתוספתא: "קטן היודע לדבר, אביו מלמדו 'שמע' [ישראל] ו'תורה' [צוה לנו משה] ולשון הקודש" (תוספתא חגיגה פ"א ה"ג). ועי' ירו' סוכה סוף פ"ג). ועי' רש"י על הפסוק [וַיִּלְפָּדְתָם אֹתָם אֶת בְּנֵיהֶם לְדָבָר בָּם] (דברים יא, יט), שפירש: "מכאן אמרו, כשהתינוק מתחיל לדבר, אביו משיח עמו בלשון הקודש, ומלמדו תורה". וגם הרמב"ם כתב [בפירושו למס' אבות, על דברי המשנה ה"ה] זהיר במצוה קלה כבחמורה (פ"ב מ"א): "צריך ליהרר פמצוה שיחשוב בה שהיא קלה, כשמחת הרגל ולמידת לשון הקודש, כמצוה שהתבאר לך חומרתה שהיא גדולה, כמילה וציצית ושחיטת הפסח". הרי שגם לדעתו, יש מצוה בלימוד לשון הקודש.

15. וכידוע, שבתרגום התורה ליונית הכניסו המתרגמים שינויים מכוונים, כמבואר בגמ' (מגילה ח, ב). "וישלשה עשר דבר שינוי בה" (מס' סופרים פ"א ה"ח). ועי' במפרשים שם שיישבו המנין עם המבואר בגמ', דבגמ' משמע לכאורה שהיו שם ט"ו שינויים). ומנין זה הוא כמנין י"ג פרצות שפרצו מלכי יון בסורג שבמקדש (מידות פ"ב מ"ג), שנועד להיות מחיצה בפני נכרים, שלא יכנסו בחיל (שור"ת רמ"ע מפאנו סי' צ"ח, ותויר"ט על המשנה שם ד"ה גבוה). וכבר יסוד לנו אדונו המהר"ל, "כי כל דברים הגדולים אינם במקרה" (נצח ישראל פ"ו). וגם כאן נראה, שהמנין אחד כיון שגם הענין אחד, ששני המעשים הללו שעשו היונים באו להסיר המחיצה בין ישראל לעמים, ולכן כמנין הפרצות שפרצו מלכי יון בסורג, כך פרץ התרגום היוני בתורה.

16. וכתב ב"שפת אמת", שזהו גם הטעם לכך שנס חנוכה לא ניתן ליכתב (יומא כט, א), שאין לו זכר בתורה שבכתב, וגם "חנוכה לא תניא" (שבת כב, א), שאין עליה מסכת במשנה, [ודלא כנס פורים, שיש עליו מגילה שלמה בתנ"ך, ומסכת שלמה בש"ס]. מפני ש"בימי היונים נתפרש התורה יונית, ומזה נעשה כמה קלקולים, עד שעשה לנו הקב"ה נסים בימים הללו. ולכן ראו חכמים שלא לפרש זה הנס, רק שמו אותו בפיהן של ישראל בחינת תורה שבעל פה" ("שפת אמת" בראשית, לחנוכה תרמ"ד, ד"ה איתא).